

¹Дәрменқызы З., ²Махмут Г.*

¹аға оқытушы, «Ақпарат және журналистика» факультеті,
Батыс Оңтүстік Ұлттар Университеті, Сычуан провинциясы, Чыңду қаласы, ҚХР
²магистр, оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

«ҚОБЛАНДЫ БАТЫР» ЖЫРЫНДАҒЫ ҚОШТАСУДЫҢ САЛТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Автор корреспондент: makhmut85@inbox.ru

Түйін: Қазақ халқының өмірінде қоштасу салты және айырлысардағы қимас сезімдерін жеткізудің қалыптасқан үлгісі – қоштасу өлеңі бар. Дәстүрлі мәдениетіміздің бір тармағы ретінде бұл мәселе арнайы зерттеулерді талап етеді. Сондықтан, мақалада «Қобланды батыр» жырындағы осы салттың берілу жолдарына талдаулар жасалады. Бір-бірімен тығыз байланысты айрылысу, қоштасу және қоштасу өлеңінің өзіндік ерекшеліктері мен байланысы айқындалады. Жырдағы кейіпкерлердің айрылысатыны, бірақ барлығында қоштаспайтыны және қоштасулардың барлығында қоштасу өлеңінің айтылмайтыны осы мәдени ұғымдардың әрқайсысының белгіленген орны барын білдіреді. Қобланды батырдың туған туыстары: әке-шешесімен, жары Құртқа, қарындасы Қарлығашпен қоштасуында немесе басын бәйгеге тігіп тұрған сәтте Қараманмен қоштасуында кейіпкерлер ішкі сезімін ақтарып жырлайды, жырдың басқа тұсында бұлайша тіл қатысу кездеспейді. Бұл қоштасу өлеңінің кез келген жерде айтылмайтын өзіндік мәртебесін айғақтайды. Мақала қазақ халқының дәстүрлі өміріндегі мәдени ұғымдар мен қатынастардың әдеби сипатын ашуға арналған.

Кілттік сөздер: батырлар жыры, қоштасу, қоштасу өлеңі, сыңсу, көркем әдебиет, салт-дәстүр.

Кіріспе. Батырлар жыры – ертеден жеткен халық қазынасы. Ондағы түрлі кейіпкерлер мен оқиғалардың халық тарихына қосатын деректік мәнінен бөлек, халқымыздың салты мен дәстүріне қатысты көптеген материалдар арнайы зерделеуді талап етеді. Бұл жөнінде біршама зерттеулер жүргізілгенмен, дәстүрлі мәдениетіміздің жекелеген түрлері әлі де болса, арнайы қолға алынбай келе жатқаны шындық. Қазақ ауыз әдебиеті өткен ғасырдың басында теориялық тұрғыдан жүйелене бастаған тұста, яғни А.Байтұрсынұлының бекетерінде «батырлар әңгімесі» түрінде аталғаны белгілі: «Батырлар әңгімесі өлеңмен айтылған, өлеңмен айтылған әңгіменің сөзі көпке төзеді, тез өзгере қоймайды. Солай болған соң, батырлар әңгімесінде аталарымыздың сөздері сақталып келген» [1: 276]. Жыр тілінде кездесетін белгілі бір дәуірлерге қатысты тарихи деректердің көмескіленуі мүмкін, алайда салт-дәстүр элементтерінің сол әуелгі қалпында сақталатыны шындық. А.Байтұрсынұлының пікіріндегі «көпке төзу» түсінігін халықтың салт-дәстүрімен байланыстыруға болады, өйткені салт-дәстүр қай заманда да оны тудырып, қалыптастырушы халықтың өзімен бірге жасай береді. Келесі бір ескеретін жайт «...эпикалық санада нақтылықтан гөрі жалпы шындық басым жатады» [2: 37]. Жалпы шындықты екінші жағынан өмір шындығы ретінде қабылдауға болады. Батырлар жырында халықтың ғасырлар бойы ұстанған салты мен дәстүрі өмірдің шындығы ретінде қатар өріліп отырады. Мысалы, қаһарман өмір кешкен орта, оның тұрмыс-тіршілігі, барша әрекеті қазақтың дәстүрлі өмірімен тығыз байланысты. Батыр осы ортада өседі, сондықтан оның бейнесі де осы ұлттық қалып бойынша сомдалады. Жырдың негізгі мақсаты батырлықты, ерлікті, елді жаудан қорғау әрекетін жырлау болса, ол тек сол идеяның төңірегімен ғана шектеле алмайды, олай еткенде оқиға тартымсыз, көркемдік табиғаты кем болып шығар еді. Жырды тудырып отырған халықтың мұң-мұқтажы, арман тілегі өзінің дәстүрімен, өмірлік қағидаларымен кешенді түрде баяндалғанда ғана толық бола алады. Сөз болғалы отырған қоштасу дәстүрінің арнайы тақырып ретінде алынуында да осы мүддемен байланысты себептер бар.

Негізгі бөлім. Көнеден сақталып келе жатқан ұзақ халқының тұрмыстық салттарының бірі – қоштасу. Қоштасу – қош түбірінен тарайтын туынды етістік. Ал «қош»

сөзі парсы тілінен аударғанда ұнамды, жағымды, құптаған мағыналарын береді. *Көңілдің қошы* – көңілдің жайлануы, қоштасу ұғымында алғанда қоштасушы екі тараптың бір-біріне риза болуы, жақсы тілекте қалуы [3: 162]. Қазақстан ұлттық энциклопедиясында «Қоштасу өлеңі – қазақтың дәстүрлі салт жыр өлеңі. Ел-жұртымен, туған туысымен, сүйген жарымен, ата-анасымен, жүйрік атымен, қыран құсымен т.б. қоштасу бар. Қоштасу өлеңі эпос, дастандарда көп кездеседі... Қазақ халқының «Қыз Жібек», «Ер Тарғын», «Қобланды батыр» т.б. лиро-эпостық және батырлық жырларында қоштасудың көркем үлгілері кездеседі», – деп көрсетіледі [4: 80-81]. Қазіргі еңбектерде қоштасудың жырлау тәсілдеріне, мұң-шерлік сезімдеріне байланысты әртүрлі болып келетіні және олардың бір жүйеге келтірілмегені мен арнайы зерттелмегені туралы айтылады [6: 267]. Шындығында қоштасудың арнайы жүйеленіп, зерттеу нысанына айналмағанын бүгінге дейінгі жарық көрген еңбектерден байқаймыз. Мысалы, сыңсу – тұрмысқа шығып бара жатқан қыздың туған елімен, ата-анасымен, құрбы-құрдасымен қоштасу өлеңі. Қазір біз оны отбасылық ғұрып фольклорының қатарында қарастырып жүрміз [6: 44]. Бұл тұрғыдан алғанда сыңсу қоштасудың бір түрі болып табылады. Мазмұны жағынан сыңсу қоштасумен сәйкес келеді, алайда оның орындалатын жері – қыздың аттанар кез. Демек, қоштасу мазмұны мен идеясы жағынан біртұтас болғанымен, шығу себептері әртүрлі болып келеді. Осыған баланысты оның түрлері қалыптасқан. Алдымызда тұрған ендігі міндет дәстүрлі өлең түрі болып табылатын қоштасудың барлық түрін осы атаудың аясына жинақтау. Алыс ғасырлар қойнауынан ауызша жеткен көркем туындының (халық шығармаларының) құрамынан орын алып, түрлі тарихи кезеңдердің көп қалтарысының бірінде қалып қоймай, ұзақ уақыттар сақталуы қоштасу салтының тек жыр құрылымының бөлшегі емес, халықтың өмірінде де елеулі орын алатынын білдіреді.

Қазіргі зерттеушілер теориялық тұрғыдан саралағанда әр жанрдың өзіндік функциясының болатынын және әр фольклорлық жанр мен шығарманың мақсатын, қызметін түсінбей тұрып, оны дұрыс танып зерттей алмайтынымызды айтады. «Мысалы, қазақтың қаһармандық эпосын тек танымдық тұрғысынан қарау біржақтылық болар еді. Сөз жоқ, бұл жанр шығармалары өзі бейнелеген болмысты білуге зор жәрдем етеді. Бірақ оның ең басты мақсаты – елді ерлікке шақыру, жауға деген өшпенділікті арттыру. Сол себепті қаһармандық эпоста маңызды нәрсе – батырдың іс әрекетін түсіндіру емес, оның ерлігін мақтау, жауға қарсы соғыстың саяси, моральдік, отан сүйгіштік мәнін ашу» [7: 34]. Кез келген шығарманың алдына қойылған дұрыс мақсаты болмаса, оның жанрлық сипат алуы да екіталай. Бұл тұрғыдан келгенде, ілгеріде атап өткеніміздей мақсат-мұраты айқын эпостық жырлардың (соның ішінде «Қобланды батыр» жырының) құрамындағы қоштасу салтының орны қандай? – дейтін сұрақтың туатыны заңды. Бұл сұрақ екіншіден, «қоштасу» тақырыбының арнайы қарастырылу мақсатын да айқындауға мүмкіндік береді. Бірінші мәселе бойынша «қоштасу» – сүйіспеншілік сезімімен байланысты салт. Жақсы көрген туысы, ел-жұртымен қоштасу кімге де ауыр. Оны, қимастықтан туып, санаға салмақ салатын ауыр жағдайды жеңілдетуің дәстүрге айналған бір жолы ретінде бағалаған дұрыс. Батырлар жырындағы қоштасу түрінің екі жағы бар: қайтып келу-келмеуі екіталай бұлыңғыр күндерге аттанып бара жатқан батырымен қоштасу ел-жұртының жүрегіндеқаншалық қимастық сезімін тударса, жауына деген соншалық өшпенділік әкеледі. Жыршы жырдың мақсатына жету жолында осындай қарама-қайшы сезімдерді де ұтымды пайдаланады. Екіншіден, қоштасу тақырыбының арнайы қарастырылу себебі оның түрі мен құрылымын сипаттай отырып, атқаратын қызметін, ұлттық дәстүрдің құрамды бөлігі ретіндегі орнын айғақтай түсу болып табылады. Қоштасу фольклорлық жанрлардың көп түрлерінде кездеседі және ұлттың рухани әлемін бейнелей отырып, түрлі қызмет атқарады.

Қоштасу ауыз әдебиетіне қатысты зерттеулерде көбіне қыз ұзатылғанда айтылатын өлең түрінде де белгілі. «Ұзатылатын қыз көңіліндегі шын қайғысын білдіру керек. Туған ел, өскен жермен ақырғы айырлысу сағатында көздегі жасы, көңілдегі қайғымен арыздасқан, қоштасқан сөзін айтады... Бұл күнге шейін жасырып келген, іркіп айтпай

келген қайғысы болса ақырғы сағытта, сол қайғының бәрін өлеңмен, көздің жасымен шығарады» [8: 51]. Ауыл-елі, құрбы-құрдастары қоштасу сәтінде қыздың көңілін аулап, оның барлық айтқандарын қабылдап, құрметпен, көңілін аулап шығарып салады. Ұлттық дәстүрдің негізгі мақсаты – көңіл ризалығын алу, іштегі шерді, арман-тілекті сыртқа шығаруына мүмкіндік беру. Әлеуметтік ұжымдағы адами қатынастардың мәдени сапасы артып, үздіксіз жетіліп отыру үшін азаматтардың бір-бірін құрметтеуі, жоғары бағалуы аса маңызды мәселе. Оның алғашқы сатылары, қазақтың байырғы қоғамындағы «қоштасу» жағдайында кішкентайдан бірге өскен құрбылар мен ағайын-туыстардың өзарасындағы сағыныш, қимастық сезімнен басталады. Осы тұрғыдан алғанда қазақ ауыз әдебиетіндегі психологизм мәселесінің бір белгісі қоштасу салтынан да көрініп қалатын секілді. Қыздың, ел-жұртымен қоштасуы, иесінің сүйікті жануарымен (аты, қыран құсы, құмай тазысы) қоштасуы т.б. секілді қоштасуларда бірыңғай қимастық сезімі болса, қаһармандық жырлардағы батырдың елі, ағайын-жұртымен т.б. қоштасуының өзіндік ерекшелігі бар.

Ілгеріде атап өткеніміздей, қоштасу салтының тамаша бір көрінісі «Қобланды батыр» жырында да сақталған. Бірнеше жерде кездеседі және олардың өзара айырмашылықтары бар. Бір ерекшелігі жырдың қай тұсында болсын жақын жандар айрылысарда қоштасуды ұмытпайды. Ескере кету керек: қоштасу – қашанда екі немесе көп адамның айырылысар сәтіндегі бір-біріне айтар жылы лебізі, ақ тілегі, естелігі, болашақ туралы болжамы т.б. құралады. Фольклор мазмұнындағы қоштасудың негізгі сипатын тереңірек тану үшін оған себеп болатын – айрылысу мәселесіне тоқтала кеткен жөн. Жалпы жырдың бастан-аяқ мазмұнында бірнеше жерде айырылысу бар: Көктім Аймақ ханның еліне кетіп бара жатқан Қобланды мен Естемістің; әкесі, ел-жұртымен Құртқанын; Қазанға баруға шақырып келген Қараман мен Қобландының; Қазанға кетіп бара жатқан Қобланды мен ел-жұрты, туыстарының, Көбікті мен Қарлығының; Біршімбай мен Қарлығының; Қобланды мен Қарлығының; Орақ батыр мен Қарлығының; Қарлығын алып келуге бара жатқан Бөкенбай мен Құртқаның; әкесіне кетіп бара жатқан Бөкенбай мен майдан алаңында қалып бара жатқан батырлардың; неке қидыру рәсіміне алдын ала аттанған Қарлығы, Бөкенбай, Қараман, Орақтар мен Қобланды, Құртқалардың т.б. секілді кейіпкерлер арасында айырылысулар болады. Адам өмірінде айырылысудың түрлері көп болуы мүмкін, соның ішінде «Қобланды батыр» жырындағы ренжісіп немесе қан төгісіп және қимастықпен айырылысуды атап өтуге болады. Сонымен қатар уақытша және өмірлікке (мәңгілікке) айырылысу да бар, олар қоштасумен қатыстылығы жағынан алғанда әртүрлі сипатқа ие болады. Қарлығы мен Көбіктінің және Қарлығы мен Біршімбайдың арасын өлім ажыратты және ол өшпенділіктен туған қанды жол, сондықтан бұл арада қоштасу болған жоқ.

Екі тараптың қоштаспаған тағы бір айырылысуы бар, оған қырық мың қолмен келіп, Қазанға бару туралы ұсынысын Қобланды қабыл алмағанда Қараманның бұрылып кеткен сәтін жатқызамыз. Осы оқиға екінші рет қайталанады: Қазанның Қырлы қаласын ала алмай, тауда жатқан Қобландыға Қараман өзі келеді, бірақ «қатын» дегенін өзінің бетіне басып, Қобланды оны ауыр сөздермен кері қайтарады. Айырылысар кезде «*Қараман құрдас өкпелеп, Көрмеймін деп жер тепкілеп...*» кете барады. Мұндай жағдайда қоштасу мүмкін емес болатын. Ешқандай қоштасусыз айырылысу Қобланды мен Қарлығының арасында да орын алады: «*Кетейін тағыз баяндап, Қарлығыға сұлу не зыпты? Қаншама еңбек қылса да, Қобланды батыр алмайды... Қобландыға өкпелеп, Сегіз құлақ ақ шатыр, Таудың тікті басына*». Жыр оқиғасы бойынша, бір-біріне ашу шақырғанмен (Қарлығының ызасы кекке айналып, Қобландыны найзалағанын ескермесек), бұл жақын адамдар арасындағы уақытша айырылысулар, белгілі бір уақыт аралығында олар қайта табысады. Ал бітіспес жаулардан тек кек қайтарып, өлтіріп тынады. Бұл оқиғалар айырылу мен қоштасудың өзара тығыз байланысты бола тұра, кейде түйіспейтін тұстарының да бар екенін көрсетеді.

Жыр мазмұнында қоштасу *ашық айтылмай жыршының емеурінімен*

білдіретін және кейіпкерлердің аузымен айтылатын түрде беріледі. Мысалы, ілгеріде аталған Бөкенбай мен Құртқаның; Бөкенбай мен батырлардың; Қарлыға, Бөкенбай, Қараман, Орақтар мен Қобланды, Құртқалардың айырылысуында ешқандай араздық немесе кері мағынадағы көңіл күй жоқ, сондықтан «қоштасудың» негізгі мақсатын ескере отырып, ашық айтылмаса да, олардың арасында жақсы тілектің тұрғанын шамалаймыз. Айырылысардағы жақсы тілек, аманат – қоштасудың бір белгісі. Құртқа баласын Қарлығаға жұмсап, қалай баратынын түсіндіріп тұрып, аманат айтады: *«Айналайын Бөкенбай Салғын құлақ сөзіме. Шамаң келер күн болса, Қан жұтқызба аузына! Көп жақсылық іс қылған Көкеңнің-дағы өзіне... Жазым жерде жоқ қылсаң, Өкпелермін өзіңе – Өлгенше көрмен жүзіңді»*. Бөкенбайға аманат айтып тұруының өзінде қоштасудың белгілері байқалады.

Қоштасудың келесі бір түрі Қобландының алғашқы сапарға аттанып бара жатқан кезінде көрінеді. Естеміс ер қызылбастың елінде болып жатқан сайысқа жас баланы жіберуге қимай тұрып, амалсыз қоштасады: *«Естемістей еріңнің Таусылғасын амалы, Батасын беріп қол жасайып, Жад қылады Құданы. «Тапсырдым, – деп, – Жалғызға!»*, *Амандасып жүргізді»*. Бұл орайда «амандасып» сөзі қоштасу мағынасында қолданылып тұр. Қатері мол сапарға аттандырар алдында бата беріп, белін буып, Жаратқанға аманттау да қоштасудың бір түрі. Жалғыз жолмен берілсе де, Құртқаның қоштасуының астарында өзіндік мән бар: *«Ел-жұртымен қоштасқан Құртқа сынды сұлудың Жұрт таң қалды назына, Сөйлеген сөзі базына»*. Осы жолдардағы «базына» сөзіне назар аударсақ, *«жақынадамдардың бір-біріне асқансыпайылықпен, көңілін жықпай өз ойын, тілегін жеткізуі»* қоштасарда айтылатын қыз сыңсуының мазмұнына жақын келеді. Алайда жырда қосымша деталь ретінде бұған аса мән берілмей, емеурінмен ғана тоқталып өтеді. Жырдың негізгі идеясына қосымша болғандықтан, осылай қоштасатын тұстарға көп тоқтала бермейді. Бұл айырылулардағы әр түрлі дәрежедегі қоштасуларды елеусіз қалдыруға болмайды, олардың халықтың өмірлік ұстанымдарымен тығыз байланысы бар.

«Қобланды батыр» жырындағы бір-бірімен тығыз байланысты «айрылыу», «қоштасу», «қоштасу өлеңі» ұғымдарына талдаулар жасай келгенде, алдыңғы екеуі жөнінде осы айтылғандармен тоқталуға болады, ал көркем әдебиеттің негізгі нысаны болып табылатын «қоштасу өлеңінің» сипатын анық көрсететін мысалдар мынандай болып келеді. Соның бірі әрі негізгісі батырдың ел-жұрты, туыстарымен қоштасуы. Елімен қоштасуы: *«Үйдің сырты жиылған Ағайын-жұрты есіткен. Жиылып жұрты жылады, Жіберуге қимайды Қобландыдай баланы. Киініп үйден шыққасын, Халқы ортаға алады. Жиылған жұртпен қоштасып, Қобландыдай батырың»* бұл орайда жалпы көпшіліктің қоштасуы суреттелсе, келесі сәтте туыстарының жеке-жеке қоштасуы беріледі.

Қарындасы Қарлығаштың қоштасуынан аға – арқасүйер, қимас бауыр, оның жолына қарындастың өз басын құрбандыққа шалуы, ұл – елдің тірегі ұғымдарын түсінеміз. Ел иесі батыр-ағаның қайтып келгенінше ел-жұрттың, туыстарының жағдайына алаңдаушылықты байқаймыз. Сонымен қатар, ата-ананды, қарындасың – мені, Құдай қосқан қосағыңды, адалынан жиған малыңды кімге тастап барасың? – деген сұрақ қояды. Осы орайда Қобландының жылы жүректі батыр, дана, халық қамын жейтін ерге тән мәрт мінезді тұлғасы айқындала түседі: *«Батыр сөзге толықсып, Көп ойлады халықты. Қарлығаш даусы шыққасын, Қобландыдай батырың Ақ найзаға сүйеніп, Өксіп жылап қамықты. Қарлығашқа көрсетпей, Жасын сұртті жеңімен»*. Қарындастың сөзіне бір сәт жүрегі езілген батыр: *«Қарлығаш сенен айналдым, Ағызба қалқам, көзден жас! Жасыңды тыйшы көзіңнен, Сай сүйегім сырқырар «Жан көке» деген сөзіңнен!»* – деп жұбатса, артынша қайта өз болмысын табады, қайратына мініп, тұжырымды сөз, тұшымды ойын былайша жеткізеді: *«Тоғай толған түйемді Сарысуға тапсырдым, Желі толған жылқымды Жасанған жауға тапсырдым. Қорам тоған ақты қой, Аш бөріге тапсырдым. Тоқсанда атаң Тоқтарбай, Қүдіретіне тапсырдым. Алпыста анам Аналық Бибібәтимаға тапсырдым. Шырағым, сені Қарлығаш Қарааш ханымға тапсырдым. Қосақ жарым*

Құртқаны Балуан қызға тапсырдым». Әр сөзінде терең мән бар, оны індете зерттеу алдағы күннің мәселесі. Өйткені қысқа ғана осы үзіндіде «дүние – жалған, ер азығы мен бөрі азығы жолда, адамның тағдыры жаратушысының, қолдаушы пірлерінің еркінде», – дейтін пәлсапалық түйінді аңғарамыз. Айырылысардағы қоштасу сөзі (өлеңі) Қобланды мен туыстарының ғана емес, тыңдаушының да жүрегіне ерекше әсер етіп, жырдың көркемдік мәнін арттыра түседі. Осы ерекшеліктері ескеріле отырып, бұл қоштасуға жырда елеулі көлемде орын беріледі. Қоштасу өлеңі арқылы жырдың негізгі идеясына қатысты көптеген мәселелер көтеріліп, тыңдаушысының сұрағына жауап беріледі. Танымдық қырынан бөлек, батырдың жеке басы мен туыстарынан халық камын жоғары қоятыны, елге жау келгенде қарап жата алмайтындығы, сай сүйекті сырқырататын қарындастың сөзіне елжірей тұрып, негізгі парызынан айнымайтыны т.б. секілді қасиеттерді халық өз батырының бойынан көргісі келеді, солтілегі – қоштасу мазмұнынан табылады. Жырдың мақсатымен үндес осындай құндылықтарды қамти отырып, Қоштасу жырдың құрамдас бөлігіне айналады.

Қазіргі еңбектерде қоштасудың бірнеше түрі көрсетіліп жүр. «М.Әуезовтыңжіктемесі бойынша Қоштасу жырлары: а) жермен, елмен Қоштасу; ә) Сарыарқамен Қоштасу; б) өмірдің өткен шағымен Қоштасу; в) Өтіп бара жатқан заманмен Қоштасу. Қоштасу өлеңдерін түрлерге жіктеу әдебиеттану ғылымында қазіргі күнге дейін өзекті мәселелердің бірінен саналады. Қазақ халқының “Қыз Жібек”, “Ер Тарғын”, “Қобланды батыр”, т.б. лиро-эпостық және батырлық жырларында Қоштасудың көркем үлгілері кездеседі» [9]. Осы үлгіні басшылыққа ала отырып жинақтай келгенде, «Қобланды батыр» жырындағы қоштасудың мынандай бірнеше түрін атап өтуге болады: 1. Ұзатылған қыздың (Құртқанын) ел-жұртымен қоштасуы. 2. Қобландының ел-жұртымен қоштасуы, 3. Қобландының қарындасы Қарлығашпен қоштасуы, 4. Қобландының жары Құртқамен қоштасуы, 5. Қобландының әкесі Тоқтарбаймен қоштасуы, 6. Қобландының анасы Аналықпен қоштасуы, 7. Қобландының лабақтан қашпақ болған Қараманмен қоштасуы.

Соңғысындағы бір ескерерлік жайт – қоштасқан, алайда айырылыспаған жағдай. Бір рет қана кездеседі – Қобланды мен Қараман лабақта жатқанда Қарлыға әкесіне білдірмей оларды қашырып жібермек болады. Қараман қашуға дайын тұрғанмен, Қобланды келіспей отырып алады да, қоштасу сөзін айтады: «*Қош, Қараман, аман бол, Қайтасың ба елдерге? Бізден сәлем дегейсің Азаулы деген көлдерге, Асқар, асқар белдерге, Қараспан тауды жайлаған Қалың Қыпшақ елдерге...*». Қобланды қоштасқанмен, Қарлыға мен Қараман жолын тауып оны өз айтқандарына көндіреді. Жан серігі Тайбурылдың тақымына қылбұрау салып шыңғыртқанда темір үйді талқандап сыртқа шығады да, оқиға ары қарай үш батырдың (Қарлыға да бар) бірге жүруімен жалғасады. Осы тұста да қоштасу өлеңіне тән мазмұн елеулі дәрежеде көрінеді. Батыр туған елді, жерді, туысқан бауырларды еске алып, сағынышын ақтарады, сәлем айтады. Бұнда да қоштасу өлеңінің өзінен тән ерекшеліктері айқын көрінеді.

Қорытынды.

«Қобланды – халықтың идеал батыры. Оның бейнесінде елді қорғаушы батырға керек ең ізгі қасиеттер жинақталған. Батыр сондай болса екен деген арман-қиялын халық қаһармандық эпос пен оның бас кейіпкері арқылы айтып, жүзеге асырып отырған» [10: 141]. Фольклорлық кейіпкердің бейнесі тек мақтап, мадақтау арқылы ғана сомдалмайды, өмірдің батырға қойып отырған шарттарына сәйкес келгенде ғана ол халықтың көңілінен шығады. Жырда Қоштасу өлеңі Қобландының бейнесін сомдау үшін де елеулі қызмет етеді.

Мақала көлеміне байланысты бұл жолы ойымызды осымен қорытындылаймыз, алайда «Қобланды батыр» жырындағы қоштасу арнайы талдап, жан-жақты саралауды қажет етеді: біріншіден, қоштасудың сипаты, мазмұны қандай болатыны туралы біршама ақпараттар бар мұнда; екіншіден, жалпы қазақ фольклорындағы қоштасудың түрлерін анықтауға арналған зерттеулер үшін маңызды материалдар бар.

Жыр мазмұнындағы қоштасу өлеңінің жалпы жүйесін осылайша талдау қазақ халқының тұрмысындағы оның қаншалықты орын алатынын және ішкі мазмұны мен құрылымын, қоғам өміріндегі орнын анықтауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы А. Алты томдық шығармалар жинағы. 1-том. Алматы: «Ел-шежіре», 2013, 384 бет.
2. Бердібай Р. Эпос мұраты. Алматы: «Білім», 1997, 320 бет.
3. Қазақ тілінің аймақтық сөздігі. Он бес томдық. 10-том. Алматы: «Дәуір», 2011, 752 бет.
4. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия/ Бас ред. Б.Аяған. Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2004, 696 бет.
5. Ақатай С., Адамқұлов Н.М., Жақышева З. Қазақтың фольклорлық ұлағаты: кәсіптік білімге арналған энциклопедиялық анықтама. Алматы: «Print-Express», 2011, 368 бет.
6. Қасқабасов С.А., Аймұхамбет Ж.Ә. Қазақ фольклоры. – Алматы: «ССК», 2017. 288 бет.
7. Қасқабасов С. Шығармалары. Т.1. Жаназық. Әр жылғы зерттеулер. Астана: «Фолиант», 568 бет.
8. Әуезов М. Әдебиет тарихы: Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. Алматы: «Ана тілі», 1991. 240 бет. <https://kk.wikipedia.org/wiki/Қоштасу>
9. Қасқабасов С. Таңдамалы. Т.4. Фольклор иірімдері. Әр жылғы зерттеулер. Астана «Фолиант», 2015. 328 бет.

Аннотация: В жизни казахского народа есть традиция прощания и сложения прощальной песни для выражения своих глубоких чувств при расставании. Это направление в нашей традиционной культуре требует специальных исследований. В связи с этим, в статье проанализировано каким образом данная традиция передается в эпосе «Кобланды батыр». Кроме этого, исследованы особенности и взаимосвязь расставания, прощания и прощальной песни. В эпосе герои часто расстаются, но не всегда прощаются, а при прощании не всегда создают прощальные песни, но каждое подобное событие имеет традиционную последовательность. В случае, когда Кобланды батыр прощается со своими близкими: родителями, женой Куртка, младшей сестрой Карлыгаш или с Караманом, перед решительным состязанием, герои эпоса изливают свои чувства в прощальной песне, но в других подобных ситуациях мы такого не встречаем. Это указывает на то, что прощальная песня слагалась в особых случаях. Таким образом, статья посвящена литературному анализу традиционных понятий в культуре казахского народа.

Ключевые слова: героический эпос, прощания, прощальные песни, причитание, художественная литература, традиция.

Abstract: In Kazakh tradition, a farewell song is the expression of the feelings In Kazakh tradition, a farewell song is the expression of the feelings of people who are splitting up. As a part of our traditional culture, this issue requires a special research. Therefore, the article analyzes this tradition in the poem "Koblandy Batyr". The peculiarities and relationships of the closely interconnected separation, farewell and farewell song will be determined. Characters in the poem break up but not all of them bid farewell and not all of them sing a farewell song mean that each of these cultural concepts has a special meaning. When Koblandy Batyr says goodbye to his relatives (his father, mother, wife Kurt, sister Karligash) and Karaman, the characters of the poem express their inner feelings. There is no such expression of emotions in other parts of the poem which shows the importance of a farewell song. The article is intended for determining the literary character of cultural concepts and relations in traditional life of Kazakh people.

Keywords: Heroic Epos, Farewell, farewell songs, Lament, art literature, tradition